

ตำนานพระอารามหลวง

ราชบัณฑิตยสถานพิมพ์ถวายพระภิกษุสามเณร
ซึ่งมาเยี่ยมหอพระสมุดและพิพิธภัณฑสถาน
สำหรับพระนคร

เมื่อเข้าพรรษา พ. ศ. ๒๔๗๓

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ตำนานพระอารามหลวง

ราชบัณฑิตยสภาพิมพ์ถวายพระภิกษุสามเณร
ซึ่งมาเยี่ยมหอพระสมุดและพิพิธภัณฑสถาน
สำหรับพระนคร

เมื่อเข้าพรรษา พ.ศ. ๒๔๗๓

โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND

31111004066096

สารบัญ

คำอธิบายตำนานพระอารามหลวง	หน้า(๑)
พระอารามในกรุง ฯ	,, ๑
วัดกัลยาณมิตร	,, ๓
วัดกัญจนสิงหาสน์	,, ๒
วัดศฤหบดี	,, ๒
วัดมหาสุวรรณค ^๑	,, ๒
วัดเครือวัลย์วรวิหาร	,, ๓
วัดจักรวรรดิราชาวาส	,, ๓
วัดจันทาราม	,, ๕
วัดชีโนรสาราม	,, ๕
วัดชนะสงคราม	,, ๖
วัดสุทธิตาราม	,, ๖
วัดดาวดึงส์	,, ๗
วัดศรีเทพ	,, ๗
วัดเทพธิดา	,, ๗

๑๔	วัดเทพศิรินทราวาส	หน้า ๘
๑๕	วัดเทวราชกุญชร	„ ๘
๑๖	วัดทองนพคุณ	„ ๘
๑๗	วัดทองนพคุณ	„ ๘
๑๘	วัดหนึ่ง	„ ๘
๑๙	วัดนางนอง	„ ๘
๒๐	วัดนางชี	„ ๘
๒๑	วัดนวลนรดิศ	„ ๑
๒๒	วัดนาคกลาง	„ ๑
๒๓	วัดนรนาถสุนทริการาม	„
๒๔	วัดยวณิเวศวิหาร	„
๒๕	วัดบรมนิวาส	„
๒๖	วัดบรมมงคล	„
๒๗	วัดบพิตรพิมุข	„
๒๘	วัดเบญจมบพิตร	
๒๙	วัดบุษยาราม	
๓๐	วัดบูรณสิริมาตยาราม	

ก๑	วัดประทุมวนาราม	หน้า ๑๕
ก๒	วัดประยุรวงศาวาส	„ ๑๕
ก๓	วัดประทุมคงคา	„ ๑๖
ก๔	วัดปรินายก	„ ๑๖
ก๕	วัดปากน้ำ	„ ๑๗
ก๖	วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม	„ ๑๗
ก๗	วัดพิไชยญาติการาม	„ ๑๘
ก๘	วัดโพนินิมิตร	„ ๑๘
ก๙	วัดพระยาทำ	„ ๑๙
๐	วัดกษิณนาฏ	„ ๑๙
	วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์	„ ๒๐
	วัดมกุฏกษัตริยาราม	„ ๒๐
	วัดมหาพฤฒาราม	„ ๒๑
	วัดมหรธพาราม	„ ๒๑
	วัดโมลีโลกยาราม	„ ๒๒
	วัดยานนาวา	„ ๒๒

ก

๔๗	วัดราชประดิษฐสถิตยัมมหาสิมาราม	หน้า ๒๓
๔๘	วัดราชบพิธ	,, ๒๓
๔๙	วัดราชโอรส	,, ๒๓
๕๐	วัดราชาธิวาส	,, ๒๓
๕๑	วัดราชสีห์ทาราม	,, ๒๔
๕๒	วัดราชบูรณะ	,, ๒๔
๕๓	วัดราชนันทดา	,, ๒๕
๕๔	วัดราชคฤห์	,, ๒๖
๕๕	วัดระฆังโฆสิตาราม	,, ๒๖
๕๖	วัดราชฎาธิฐาน	,, ๒
๕๗	วัดรังษีสุทธาวาส	,,
๕๘	วัดวงศมุล	,,
๕๙	วัดเวฬุราชิน	,,
๖๐	วัดศรีสุทธาคาราม	,,
๖๑	วัดสระเกศ	,,
๖๒	วัดสัมพันธวงศาราม	,,

วัดสุทัศน์เทพวราราม	หน้า ๒๘
วัดโสมนัสวิหาร	„ ๒๘
วัดสุวรรณาราม	„ ๓๐
วัดเศวตฉัตร	„ ๓๐
วัดส้มเกลี้ยง	„ ๓๐
วัดสังข์กระจาย	„ ๓๑
วัดสังเวชวิศยาราม	„ ๓๑
วัดสามพระยา	„ ๓๑
วัดหงส์รัตนาราม	„ ๓๒
วัดหิรัญญ์	„ ๓๒
วัดอรุณราชวราราม	„ ๓๓
วัดอนงคาราม	„ ๓๓
วัดอมรินทราราม	„ ๓๔
วัดอินทาราม	„ ๓๔
วัดอัมรินทราราม	„ ๓๕

พระอารามในหัวเมือง

หน้า ๓๕

๗๘	วัดกระวัดาราม	เมืองลพบุรี	,, ๓๕
๗๙	วัดกลาง	เมืองสมุทรปราการ	,, ๓๕
๘๐	วัดเขาแก้ว	เมืองสระบุรี	,, ๓๕
๘๑	วัดขุนญวน	พระนครอยุธยา	,, ๓๖
๘๒	วัดเขมาภิรตาราม	เมืองนนทบุรี	,, ๓๖
๘๓	วัดคงคาราม	เมืองเพชรบุรี	,, ๓๖
๘๔	วัดจุฑาทิศาณธรรมสถาราม	เกาะสีชัง	,, ๓๗
๘๕	วัดเฉลิมพระเกียรติ	เมืองนนทบุรี	,, ๓๗
๘๖	วัดชุมพลนิกายาราม	พระนครอยุธยา	,, ๓
๘๗	วัดไชโย	เมืองอ่างทอง	,,
๘๘	วัดไชยพุกษมาลา	เมืองนนทบุรี	,,
๘๙	วัดทม	พระนครอยุธยา	,,
๙๐	วัดทรงธรรม	เมืองนครเขื่อนขันธ์	,,
๙๑	วัดหน้าพระเมรุ	พระนครอยุธยา	,,
๙๒	วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ	พระนครอยุธยา	,,

๙๓	วัดบรมวงศ์จักรวราราม	พระนครอยุธยา	หน้า ๓๘
๙๔	วัดบางพระ	เมืองตะเข้เกรว	,, ๓๘
๙๕	วัดพระปฐมเจดีย์	เมืองนครปฐม	,, ๓๘
๙๖	วัดปรมัยยิกาวาส	เมืองนนทบุรี	,, ๔๐
๙๗	วัดโปรกเกศเชษฐาราม	เมืองลพบุรี	,, ๔๐
๙๘	วัดป่าโมกข์	เมืองอ่างทอง	,, ๔๐
๙๙	วัดพระนอนจักรี	เมืองสิงห์บุรี	,, ๔๑
๑๐๐	วัดพนัญเชิง	พระนครอยุธยา	,, ๔๑
๑๐๑	วัดไพชยนต์พลเสพย์	เมืองนครเขื่อนขันธ์	,, ๔๑
๑๐๒	วัดพระพุทธบาท	เมืองลพบุรี	,, ๔๑
๑๐๓	วัดมณฑลขันธ	เมืองลพบุรี	,, ๔๑
๑๐๔	วัดมหาสมณาราม	เมืองเพชรบุรี	,, ๔๒
๑๐๕	วัดวนายกวังสรรค	พระนครอยุธยา	,, ๔๒
๑๐๖	วัดศรีสุริยวงศาราม	เมืองราชบุรี	,, ๔๒
๑๐๗	วัดศาลาปูน	พระนครอยุธยา	,, ๔๒
๑๐๘	วัดศาลาทาราม	พระนครอยุธยา	,, ๔๓

๓๐๘	วัดสมุหประทีฐ	เมืองสระบุรี	หน้า ๔๓
๓๓๐	วัดสุทธायาราม	เมืองราชบุรี	„ ๔๓
๓๓๑	วัดสัตตนาถบริวัตร	เมืองราชบุรี	„ ๔๓
๓๓๒	วัดสุวรรณคาวาราม	พระนครอยุธยา	„ ๔๓
๓๓๓	วัดเสนาสนาราม	พระนครอยุธยา	„ ๔๔
๓๓๔	วัดเสาชิงทอง	เมืองลพบุรี	„ ๔๔
๓๓๕	วัดอัมพวันเจติยาราม	เมืองสมุทรสงคราม	„ ๔๕

(๑)

อธิบายตำนานพระอารามหลวง ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ

ตำนานพระอารามหลวงที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการโปรดฯ ให้เจ้าพระยาวิชิตวงศวิโมกข์ (ม.ร.ว. คัล สุทัศน์ ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงธรรมการเรียบเรียงมูลเกล้าฯ ถวายทรงตรวจแก้ไขแล้วโปรดฯ ให้เรียงลำดับเสียใหม่ตามอักษรวิธาน เพื่อให้ค้นได้ง่าย ได้พระราชทานสำเนาไว้ที่หอพระสมุดฯ ฉะบับ ๑

คำที่เรียกว่าพระอารามหลวง ความหมายว่าเป็นวัดของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ถ้าเป็นวัดของผู้อื่นเรียกว่าอารามราษฎร์ แต่คนทั้งหลายมักเรียกกันตามสะดวกปากว่าวัดหลวงและวัดราษฎร์ทั้งนี้ พระอารามหลวง ครั้นกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีนามปรากฏอยู่ในทำเนียบสมณศักดิ์ของเก่า สันนิษฐานเป็นวัดซึ่งสมเด็จพระ

(๒)

พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง ได้ทรงสร้าง
อุทยานพระปฐิสังฆรณ์แทบทั้งนั้น แต่พระอารามหลวง
ในชั้นกรุงเทพ ฯ นั้น ในตำนานกล่าวว่า เป็นวัดของเจ้า
นายและขุนนางสร้าง แล้วถวายเป็นวัดหลวงหลายวัด
ความชอบมีเรื่องราวปรากฏว่า เมื่อสร้างกรุงรัตน
โกสินทรขึ้นเป็นราชธานีแล้ว ความมุ่งหมายจะทำนุ
บำรุง ให้ให้มีนครกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเดิม ด้วยนั้นถือ
กันว่า ครึ่งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี เป็นสมัยที่ยาน
เมืองรุ่งเรือง เรียกกันว่า “ ครึ่งบ้านเมืองดี ” รวบรวม
วัดวาที่สร้างขึ้นในกรุงรัตนโกสินทรนี้ ก็มีก่ายแบบ
อย่างมาจากกรุงศรีอยุธยา ยกตัวอย่างเช่นที่สร้างวัด
สุทัศน์ ฯ เป็นที่ประดิษฐานพระโต ซึ่งเชิญมาแต่เมือง
สุโขทัยเมื่อในรัชกาลที่ ๑ ก็มีพระราชประสงค์จะสร้าง
แทนวัดพระเจ้าพนัญเชิงที่กรุงเก่าตั้งนั้นเป็นต้น แต่พระ
อารามหลวงในชั้นรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ยังมีน้อย ถึงรัชกาล
ที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราช

(๓)

คำริว่าพระอารามหลวงในกรุงเทพ ฯ นั้นยังน้อยกว่า
ครึ่งกรุงเก่ามากนัก ไม่พอแก่ตำแหน่งพระราชอาสนะ
ในทำเนียบ จึงทรงสร้างพระอารามขึ้นใหม่บ้าง ทรง
ชักชวนอุคหนุนเจ้านายและขุนนางที่มีกำลังพาหนะให้
สร้างบ้าง ถ้าวัดของใครสร้างงตงามดีก็ทรงรับเป็น
พระอารามหลวง เพื่อให้เป็นเกียรติยศแก่ผู้สร้างฤ็
บรรดาปฏิสังฆรณ์วันั้น ๆ ความนิยมการสร้างวัดก็เกิด
ขึ้น แต่เมื่อถึงรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ ต่อมาทรง
พระราชดำริว่าวัดที่ใดสร้างขึ้นมากพออยู่แล้ว ก็
มิใคร่จะไ้ทรงรับวัดที่ผู้อื่นสร้างเป็นพระอารามหลวงตั้ง
แต่ก่อน เรืองราวมีมาดังนี้

ตำนานพระอารามหลวง

เจ้าพระยาวิชิตรวงค์วิไมกร เสนาบดีกระทรวง
ธรรมการ เรียบเรียงขึ้นทุกเกล้า ๆ ถวายในรัชกาล
ที่ ๕ ได้ทรงตรวจแก้บ้าง

พระอารามในกรุง ฯ

๑. วัดกัลยาณมิตร อยู่ปากคลองบางกอกใหญ่ฝั่ง
ใต้ ทวีตน์เดิมเป็นแม่น้ำคือนั้น ครั้นกรุงธนบุรียัง
ที่ออกแพได้ เจ้าพระยาอภัยภูธร (โต) สร้างวัดขึ้น
ในรัชกาลที่ ๓ ถวายเป็นพระอารามหลวง พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระวิหาร
ทั้งพระพุทธรูปใหญ่ ซึ่งทรงขนานพระนามว่าพระพุท
ไธวรรคนายก มาในรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงสร้างหอไตรขึ้นตรงที่
ออกแพของกรมสมเด็จพระศรีสุทธารักษ์ และในรัชกาล

ที่ ๕ เจ้าพระยารัตนบดินทร (รอด) บุตรเจ้าพระยา
นิกรบดินทรปฏิสังขรณ์พระอารามนี้

๒ วัดกาญจนสิงหาสน์ อยู่คลองบางพรหม เป็น
วัดโบราณทรุดโทรม เดิมชื่อวัดทอง สมเด็จพระรพี
สิริโสภาคย์มหานาคนารี ทรงสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๑
มาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว พระราชทานนามเปลี่ยนใหม่ว่า วัดกาญจน
สิงหาสน์

๓ วัดคฤหบดี อยู่ริมแม่น้ำฝั่งตะวันตกไต่บ้านปูน
พระยาราชมนตรี (ภู่) สร้างขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๓
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน
พระพุทธรูป มีนามว่าพระแทรกคำ ไ้มาแต่เมือง
เวียงจันทน์ไปไว้เป็นพระประธาน

๔ วัดมหาสุวรรณ อยู่คลองบางจาก เป็นวัดโบราณ
เดิมชื่อวัดศาลาสี่หน้า ในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้เชิญพระประธานมา

เป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดพระเชตุพน ขนานพระ
นามว่าพระพุทธเทวปฏิมากร แล้วโปรดให้ปฏิสังขรณ์วัด
ศาลาสี่หน้า พระราชทานนามเปลี่ยนใหม่ว่า วัดมหา
สุวรรณ ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์อีกครั้งหนึ่ง

๕ วัดเคอวลิยวรวินัย อยู่ในคลองมอญฝั่งใต้
เจ้าพระยาอภัยภูธรสร้างในรัชกาลที่ ๓ แล้วถวายเป็น
พระอารามหลวง พระราชทานนามว่า วัดเคอวลิย
วรวินัย และวัดนี้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัวได้ทรงปฏิสังขรณ์ด้วย แล้วเจ้าพระยาอภัย
ภูธรได้มา ถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์ด้วย

๖ วัดจักรวรรดิราชาวาส อยู่ถนนจักรวรรดิและถนน
สำเพ็งเป็นวัดโบราณ เดิมชื่อวัดสามปลื้ม เจ้าพระยา
บดินทรเดชา (สิงห์) สถาปนาในรัชกาลที่ ๓ พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนาม
เปลี่ยนใหม่ว่า วัดจักรวรรดิราชาวาส

อนึ่งเมื่อเจ้าพระยาบดินทรเดชา เป็นแม่ทัพขึ้นไป
ปราบเวียงจันทน์ ใต้พระบางเชิญลงมาถวายอีกครั้ง
หนึ่ง แต่เพราะมีคติพดลว่าเช็ดถอกันสืบมาว่า ถ้า
พระแก้วมรกตกับพระบางประดิษฐานอยู่ด้วยกันในเมือง
ไท เมืองนั้นมักเกิดศึกสงครามฤๅความจลาจลใน
บ้านเมือง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
จึงโปรดให้เชิญพระบางไป ประดิษฐานไว้ที่วัดจักรวรรดิ
ราชาวาส มาจนในรัชกาลที่ ๔ เมื่อรัชกาลที่ ๔
จุลศักราช ๑๒๒๘ ปี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว พระราชทานพระบางไปไว้ณเมืองหลวงพระ
บาง ทรงมีวิหารและรูปจำลองพระบางอยู่ในวัดจักรวรรดิ
ราชาวาสจนทุกวันนี้

อนึ่งเมื่อทวันจันทร์ เดือนอ้าย ขึ้นค่ำ ๕
จุลศักราช ๑๒๕๓ พระมณฑลทิพมณี (มา) ได้สร้าง
ภูเขาและพระบาทจำลองขึ้นในวัดจักรวรรดิ ชาติให้มหาชน
ประชุมบูชาในกลางเดือน ๓ ทุกปีมา พระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัวรัชชกาลที่ ๕ ได้ทรงพระกรุณาโปรด
พระราชทานมณฑปสวมรอยพระพุทธบาทจำลองนั้น เป็น
จำนวนเงิน ๑๒๐๐ บาท และการสร้างพระวิหารและอุณา
และอื่น ๆ เป็นทรัพย์สินของพระมณฑลทิพและทรัพย์สินผู้มีชื่อ
๑๐๐๘๐ บาทรวมทั้งสิ้นเป็นเงินในการสร้างพระบาทจำลอง
นี้ เป็นเงิน ๑๓๒๘๐ บาท

๗ วัดจันทาราม อยู่ในคลองบางกอกใหญ่ฝั่งใต้
ริมปากคลองบางเข้เรือ เป็นวัดโบราณ เดิมชื่อวัด
บางเข้เรือกลาง พระยาสุรเสนาสร้าง พระบาทสมเด็จพระเจ้า
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์พระราชทานนาม
ใหม่ว่า วัดจันทาราม

๘ วัดชีโนรส อยู่ในคลองมอญฝั่งเหนือ ใกล้
สวนนนททยาน สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก
ทรงสร้างในรัชชกาลที่ ๓ ยังไม่แล้ว ในรัชชกาลที่ ๔
ทรงปฏิสังขรณ์ต่อมาจนแล้ว พระราชทานนามว่าวัด
ชีโนรสาราม

๙ วัดชนะสงคราม อยู่ถนนจักรพงษ์ ตรงถนน
เข้าสาร ในกำแพงพระนคร เดิมชื่อวัดทองปู้ เป็น
วัดโบราณ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาททรง
สถาปนาใหม่ ในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระราชทานนามใหม่ว่า
วัดชนะสงคราม ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์ ถึงรัชกาลที่ ๔
พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์อีก

๑๐ วัดกุสุมาคาราม ตั้งอยู่ลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก
เหนือปากคลองบางกอกน้อย เป็นวัดโบราณ เดิมชื่อ
วัดเสาประโคน สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมหลวงศิริสุนทรเทพ
ทรงสถาปนา กรมพระราชวังบวรมหาเสนานุรักษ์ ทรง
ปฏิสังขรณ์ใหม่ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดกุสุมาคาราม
รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
ปฏิสังขรณ์อีก

๑๑ วัดทวารวดี ตั้งอยู่ลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก
ใต้ปากคลองบางยี่ขัน พระยามหาเทพ (ปาน) สร้าง
ใหม่ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า วัดทวารวดี

๑๒ วัดศรีทศเทพ อยู่คลองบางลำภูบนฝั่งเหนือ
นอกพระนครตรงวัดรังษีสุทธาวาสข้าม กรมหมื่นวิษณุ
นาคนิภาธรทรงเริ่มสร้างใหม่ ครั้นสิ้นพระชนม์แล้ว
กรมหมื่นมเหศวรศิววิลาสทรงทำต่อมาไม่แล้ว รัชกาล
ที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
สร้างเพิ่มเติมภายหลังสำเร็จ เพราะเหตุนี้ วัดนี้จึง
พระราชทานนามว่า วัดศรีทศเทพ แปลว่า เทวคาสาม
ชายสร้าง

๑๓ วัดเทพธิดา อยู่ในพระนคร ริมประตูสำราญ
ราษฎร์ รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระราชทานพระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่น
อภัยสุทธาเทพ และเป็นทุนของพระองค์ท่านบ้าง

๑๔ วัดเทพศิรินทราวาส ขยี่ริมคลองผดุงกรุงเกษม
ฝั่งตะวันตก และริมสะพานยศเส รัชชกาลที่ ๕ ทรงสร้าง
ถวายสมเด็จพระบรมราชชนนี

๑๕ วัดเทวราชกุญชร อยู่ลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวัน
ออก เหนือปากคลองผดุงกรุงเกษมข้างเหนือ เดิม
ชื่อวัดสมอแครง เป็นวัดโบราณ กรมพระราชวังบวร
มหาสุรสิงหนาท ทรงสถาปนาใหม่ ภายหลังเจ้าฟ้า
กรมหลวงพิทักษ์มนตรี แล้วกรมพระพิทักษ์เทเวศร์
ทรงปฏิสังขรณ์ ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามใหม่ว่า วัด
เทวราชกุญชร ภายหลังพระองค์เจ้าสิงหนาท ทรง
ปฏิสังขรณ์ อีก

๑๖ วัดทองนพคุณ ขยี่ลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก
ทรงวัดประทุมคงคา คือวัดลำเพ็ญข้าม เป็นวัดโบราณ
กรมหมื่นนรินทร์พิทักษ์ทรงปฏิสังขรณ์ และรัชกาลที่ ๓
โปรดให้กรมหมื่นเทศาภิบาล เป็นแม่กอง ทรงปฏิสังขรณ์

เพราะได้ประทับอยู่วังกรมหมื่นนรินทรพิทักษ์ คือที่วัง
บุรพาภิรมย์เคยวัน ต่อมารัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์อีก

๑๗ วัดทองนพคุณ อยู่ลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก
เหนือปากคลองสาร เป็นวัดโบราณ พระยาโชฎ๊กราช
เศรษฐี (ทองจีน) ปฏิสังขรณ์มาก

๑๘ วัดหนัง อยู่ในคลองท่านฝั่งเหนือ เป็นวัดโบราณ
กรมสมเด็จพระศรีสุราลัย ทรงสถาปนาใหม่ ใน
รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงปฏิสังขรณ์ และมาในรัชกาลที่ ๕ ก็ได้ทรง
ปฏิสังขรณ์ด้วย

๑๙ วัดนางนอง อยู่ในคลองท่านฝั่งใต้ ทรง
วัดหนังข้าม เป็นวัดโบราณ รัชกาลที่ ๓ พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงก่อสร้างใหม่
ทั้งวัด

๒๐ วัดนางชี อยู่ในคลองท่านฝั่งเหนือ นอกวัดหนัง
ออกมา เป็นวัดโบราณ พระยาราชานุชิต (จ้อง)
ปฏิสังขรณ์

๒๑ วัดนวลนรทิศ อยู่ในคลองบางกอกใหญ่ ตรง
วัดฉิมพลีข้าม คลองไปออกข้างพรหมบางระมาดใต้
เดิมชื่อวัดมะกอก เป็นวัดโบราณ เจ้าคุณนวลและ
สมเด็จพระเจ้าพระยาองค์ใหญ่ สถาปนาใหม่ มาใน
รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานนามใหม่ว่า วัดนวลนรทิศ ในรัชกาลที่ ๕
เจ้าพระยาสุรศักดิ์โยธิน และเจ้าพระยาภาสกรวงศ์
ปฏิสังขรณ์

๒๒ วัดนาคกลาง อยู่ในคลองมอญฝั่งใต้ ตรง
วัดพระยาทำข้าม เดิมชื่อวัดกลาง เป็นวัดโบราณ
ภายหลัง (เมื่อรวมเขตวัดนาคเข้าเป็นวัดเดียวกัน)
เรียกวัดนาคกลาง ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์

๒๓ วัดนาราดสูนทริการาม อยู่ริมถนนสามเสน
เดิมชื่อวัดเทพพลี พระยาโชฎิกกราชเศรษฐี (เถียน)
แต่ยังเป็นที่พระยานาราด กับสุนทรภะ สถาปนาใหม่

ในรัชกาลที่ ๕ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดนรนาถ
สุนทริการาม

๒๔ วัดบวรนิเวศวิหาร อยู่ต้นถนนเฟื่องนคร ใกล้
วัดรัษฎาสุทธาวาส ในกำแพงพระนคร กรมพระราชวังบวร
มหาดำรงกิจพลเสวย ทรงสร้างใหม่ในรัชกาลที่ ๓ และ
เชิญพระพุทธรูปจีนสี่องค์ลงมาแต่เมืองพิษณุโลก มาประดิษ
ฐานไว้ในพระอารามนั้น

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
พระผนวชเป็นพระราชาคณะแล้ว เสด็จมาประทับอยู่
วัดบวรนิเวศ ได้ทรงสร้างต่อมา และโปรดให้เชิญ
พระพุทธรูปจีนสี่องค์เข้าไว้ เป็น พระประธานใน พระอุโบสถ
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้าง
ตำหนักพระราชทานด้วย

มาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงสร้างเพิ่มเติมและปฏิสังขรณ์ทั่วทั้งพระ
อาราม โปรดให้เชิญพระศาสดาเมืองพิษณุโลก ซึ่ง

เชิญมาไว้วัดสุทัศน์แต่ก่อนนั้น มาไว้ในพระวิหารวัด
บวรนิเวศด้วย

เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๕ ทรง
พระผนวชสามเณร เมื่อปลายรัชกาล จุลศักราช ๑๒๒๘
เสด็จประทับจำพระวิสาในพระอารามนี้

ในรัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งพระอาราม
และโปรดให้สร้างตำหนักและโรงเรียนมหามกุฏราชวิท-
ยาลัยขึ้นใหม่ด้วย

๒๕ วัดบรมนิวาส อยู่ริมสี่แยกคลองมหานาค พระ
บาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างแต่ยัง
ทรงผนวช (เดิมเรียกว่าวัดนอก พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามว่าวัดบรมนิวาส) ภาย
หลังมาสร้างใหม่ทั้งวัด รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์
ทั่วทั้งวัด

๒๖ วัดบวรมงคล อยู่ริมลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก
เหนือวัดกฤตยาศิริมงคล ทรงวัดราชธานีวัดข้าม เดิมชื่อวัดสังฆ

เป็นวัดโบราณ กรมพระราชวังบวรมหาเสนานรภัยทรง
สถาปนาใหม่ มาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์ พระราชทานนามใหม่
ว่า วัดบวรมงคล

๒๗ วัดบพิตรพิมุข อยู่ในคลองโฆ่งอ่างฝั่งใต้ เติม
ชื่อวัดกันเฒ่าหรือวัดเชิงเลน เป็นวัดโบราณ กรมพระ
ราชวังหลังทรงสถาปนาใหม่ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระราชทานนามเปลี่ยน
ใหม่ว่า วัดบพิตรพิมุข รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์ รัชกาลที่ ๕ ได้
ทรงปฏิสังขรณ์ด้วย

๒๘ วัดเบญจมบพิตร อยู่คลองเปรมประชากรฝั่ง
ตะวันตกบริเวณสวนกุหลาบ เติมชื่อวัดแร่นมหรือวัดไทร
ทอง เป็นวัดโบราณ กรมพระพิพิธโภคภูเบนทร์ กรม
พระพิทักษเทเวศร์ พระองค์เจ้าวงศ์ กรมหลวงภูวเนตร
นรินทรฤทธิ พระองค์เจ้าอินทนิล ทรงปฏิสังขรณ์ใน

รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานนามว่า วัดเบญจมพิตร ในรัชกาลที่ ๕
ทรงก่อสร้างใหม่ทั้งหมด พระราชทานเดิมอักษร
(ม) ลงว่าวัดเบญจมพิตรคฤศنوانราม

๒๙ วัดบุบผาราม อยู่ในคลองวัดบุบผาราม เดิม
ชื่อวัดคอกไม้เป็นวัดโบราณ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานนามใหม่ว่า วัดบุบผาราม
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้า
พระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และเจ้าพระยาทิพากรวงศ์
ออกผนวชร่วมกันเป็นสามส่วน เจ้าพระยาภาณุวงศ์
ปฏิสังขรณ์ข้าง

๓๐ วัดบรมสิริมาตยาราม อยู่ริมคลองหลอด ใน
กำแพงพระนครริมถนนอัษฎางค์ เจ้าพระยาสุธรรม
มนตรี (บุญศรี) สร้างใหม่เมื่อในรัชกาลที่ ๓ พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า
วัดสิริอัมมาตยาราม มาในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระ

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามแก้ไขใหม่ว่า
วัดบูรณศิริมาตยาราม

๓๑ วัดประทุมวนาราม อยู่ใกล้สระประทุมวัน ใน
รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงสร้างในส่วนเงินของ กรมสมเด็จ พระเทพศิรินทรา
มาตย์โดยมาก

ในวัดนี้พระแสนเป็นพระประธาน ประดิษฐานอยู่ใน
พระอุโบสถ เชิญลงมาแต่เมืองมหาไชย พระเลี่ยม ๑
พระไสย ๑ โปรกให้ประดิษฐานไว้ในวิหารวัดนี้ด้วย
เชิญมาแต่เมืองเวียงจันทน์

๓๒ วัดประยุรวงศาวาส อยู่ในคลองบ้านสมเด็จ
เจ้าพระยาฝั่งตะวันตก หน้าวัดลงแม่น้ำเจ้าพระยาตรง
ปลายถนนเฟื่องนครข้าม สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหา
ประยุรวงศ์สร้างใหม่เมื่อในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า วัดประยุรวง-
ศาวาส สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เจ้าพระยา

สุวรรณค์ไวยวัฒน์ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ เจ้าพระยา
สุวรรณค์วัฒน์ศักดิ์ปฏิสังขรณ์

๓๓ วัดประทุมคงคา อยู่ถนนลำเพ็ง ใต้วัดสัมพันธ
วงศ์ เกือบวัดลำเพ็ง เป็นวัดโบราณ กรมพระราชวัง
บรมมหาสุรสิงหนาททรงสถาปนาใหม่ในรัชกาลที่ ๑
อุทิศถวายสมเด็จพระชนกนาถิยดี พระบาทสมเด็จพระพุทธ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระราชทานนามใหม่ว่า วัดประ
ทุมคงคา ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์ ต่อมาพระยาพิศาลสุภผล
ปฏิสังขรณ์

๓๔ วัดปริณายก อยู่คลองคพระนคร หน้าวัดอภัยม
สีพานผ่านฟ้าลีลาศ พระพรหมสุรินทร์สร้าง วัดนี้จึงชื่อ
วัดพรหมสุรินทร์มาก่อน ภายหลังเจ้าพระยาบดินทร
เดชา (สิง) สร้างเพิ่มเติมไม่สำเร็จ ในรัชกาลที่ ๓
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนาม
ใหม่ว่า วัดปริณายก รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์

๓๕ วัดปากน้ำ อยู่ริมคลองท่าน เป็นวัดหลวงแต่โบราณ รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์

๓๖ วัดพระเชตุพน อยู่ในกำแพงพระนคร ได้พระบรมมหาราชวัง หน้าที่ออกสวนเจ้าเชตุ เดิมชื่อวัดไพธาราม เป็นวัดโบราณ ในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสถาปนาใหม่ ท้ายพระอาราม พระราชทานนามว่า วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ครั้นรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์และสร้างเพิ่มเติมขึ้นอีกเป็นอันมาก มีพระอุโบสถและพระวิหารพระพุทธไสยาสน์เป็นต้น ทั้งกุฏิก็สร้างขึ้นเป็นคอก แล้วทรงปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ของเดิมพระองค์ ๑ สร้างใหม่ ๒ พระองค์ คือ พระมหาเจดีย์ศรีสรรเพชญ์ญาณ ประดับกระเบื้องเขียว ๑ พระมหาเจดีย์คัลลภธรรมกนิธาน

ประทับกระเบื้องขาว ๑ พระมหาเจดีย์มนัสน์ขัตตปริกขาร
 ประทับกระเบื้องเหลือง ๑ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสร้าง
 พระเจดีย์อีกองค์ ๑ ประทับกระเบื้องสีเขียว และทรง
 ปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปไสยาสน์ ถึงรัชกาลที่ ๕ ได้ทรง
 ปฏิสังขรณ์ด้วย คือ พระอุโบสถ และพระวิหาร พระ
 ระเบียง เป็นต้น

๓๗ วัดพิไชยญาติการาม อยู่ในคลองบ้านสมเด็จ
 ของคนน้อย เดิมเป็นวัดร้างไม่มีพระสงฆ์ สมเด็จ
 เจ้าพระยาอภัยภูเบศร สถาปนาในรัชกาลที่ ๓ พระบาท
 สมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า
 วัดพระยาญาติการาม ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จ ฯ
 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแก้ไขเป็นวัดพิไชยญาติ
 การาม

๓๘ วัดโพธิ์นิมิตร อยู่ในคลองบางปีเรือ เดิมเป็น
 ที่บ้านโสมของสมเด็จพรวันรัตน์ (แดง) วัดสุทัศน์
 เทพวราราม (โสมผู้ขายชื่อโพธิ์ โสมผู้หญิงชื่อมิ)

สมเด็จพระวันรัตน์ (แดง) สร้างเป็นอารามให้นามว่าวัด
โพนินมิตร แล้วถวายเป็นพระอารามหลวงในรัชกาลที่ ๕
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ใต้เสด็จพระราชดำเนิน
พระราชทานพระกฐินวัตน^๒ ในรัตนโกสินทรศก ๑๘๘ เป็น
ครั้งแรก พระอุโบสถพึ่งสร้างแล้ว ยังไม่ได้เขียนผนัง
ทรงพระราชดำริว่าพระราชนิพนธ์ให้เจ้จางช่างเขียน
และซื้อสิ่งของใช้ในการเขียนภาพที่ผนังพระอุโบสถพระ
อารามนั้นสำเร็จบริบูรณ์

๔๙ วัดพระยาทำ อยู่ในคลองมอญฝั่งเหนือ ทรง
วัดนาคกลางข้าม เป็นวัดโบราณ ถึงรัชกาลที่ ๓
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์

๕๐ วัดกนิษฐาณ อยู่ลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก
ปากคลองบางจาก เดิมชื่อวัดบางจาก เป็นวัดโบราณ
สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพวงศ์ทรงสถาปนา ในรัชกาล
ที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
พระราชทานนามใหม่ว่า วัดกนิษฐาณ ถึงรัชกาลที่ ๓

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์

๔๑ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ อยู่ในกำแพง
พระนคร เหนือพระบรมมหาราชวัง หน้าวัดออกทอง
สนามหลวง เดิมชื่อวัดสลัก กรมพระราชวังยว
มหาสุรสิงหนาท ทรงสถาปนาใหม่ พระราชทานนามว่า
วัดนิพพานาราม แล้วเปลี่ยนเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์
ภายหลังกรมพระราชวังยวสวรรคต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระพุทธรูปฟ้าฟ้าโลก ทรงเปลี่ยนนามว่าวัดมหา
ธาตุ ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงปฏิสังขรณ์และสร้างกุฏิเป็นตึก รัชกาลที่ ๕
ทรงปฏิสังขรณ์ด้วยเงินของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ แล้วพระราชทานนามเพิ่มเติมว่า
วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

๔๒ วัดมกุฏกษัตริยาราม อยู่คลองผดุงกรุง
เกษมฝั่งใต้ ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงสร้างค้ำ พระราชทาน

นามว่า วัดพระนามบัญญัติ ภายนอกทำให้เป็นวัดมกุฏ
กระษัตริยาราม รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างต่อ และโปรด
ให้เรียกว่า วัดมกุฏกระษัตริยาราม ตามพระกระแส
ในรัชกาลที่ ๔

๔๓ วัดมหาพฤฒาราม อยู่คลองผดุงกรุงเกษม
เดิมชื่อวัดตะเคียน เป็นวัดโบราณ ในรัชกาลที่ ๔
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
ยังไม่แล้ว และพระราชทานนามใหม่ว่า วัดมหาพฤฒา
ราม รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์สำเร็จ

๔๔ วัดมหาราชวราราม อยู่ถนนบ้านตะนาว ใน
กำแพงพระนคร กรมหมื่นอนุกรมวิธานราชสร้างในรัชกาล
ที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
พระราชทานทุนช่วยเหลือจนระสรวรคต มาในรัชกาลที่ ๔
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
พระเจ้าย่องค์ใหญ่หลังพระอุโบสถ

๔๕ วัดโมลีโลกยาราม อยู่หลังพระราชวังเดิม
ในคลองบางกอกใหญ่ เกมข้อวัดท้ายตลาด เป็นวัด
โบราณ ภายหลังเปลี่ยนชื่อว่า วัดพุทธไสยวรรยาวาส
ในรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
นภาลัย ทรงปฏิสังขรณ์ใหม่มาก และพระราชทานนาม
ใหม่ว่า วัดโมลีโลกยาราม รัชกาลที่ ๓ พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้สร้างรูป
สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน) ซึ่งเป็นกรรมวาจา
จารย์ไว้ ในหอพระ ในรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์

๔๖ วัดยานนาวา อยู่ด้านหน้าพระยาฝั่งตะวันออก
ตำบลบ้านทวาย เกมข้อวัดคอกกระบือ เป็นวัดโบราณ
ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงปฏิสังขรณ์และโปรดให้สร้างสำเภาปูน แล้ว
พระราชทานนามว่า วัดยานนาวา

๔๗ วัตรราชประกิจฐฐถิตยมหาสิมาราม อยู่ใน
จังหวัดสวนสราญรมย์ในกำแพงพระนคร รัชชกาลที่ ๔
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสร้าง ใน
รัชชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์

๔๘ วัตรราชพิธ อยู่ในกำแพงพระนคร ตรงวัตร
ราชประกิจฐฐขึ้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชชกาล
ที่ ๕ ทรงสร้าง

๔๙ วัตรราชโอรส อยู่คลองท่านไกลข้างขุนเทียน
เดิมชื่อวัดจอมทอง เป็นวัดโบราณ พระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ยังดำรงพระยศเป็นพระองค์
เจ้าต่างกรม ทรงรื้อสถาปนาใหม่หมด ในรัชชกาลที่ ๒
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระราช
ทานนามใหม่ว่า วัตรราชโอรส ในรัชชกาลที่ ๕ ทรง
ปฏิสังขรณ์

๕๐ วัตรราชาธิวาส อยู่ลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก
เหนือวัดเทวราชกุญชร เดิมชื่อวัดสมอราย เป็นวัด

โบราณ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงสถาปนาใหม่ รัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงปฏิสังขรณ์ ถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์ แล้วพระราชทานนามใหม่ว่า วัดราชาธิวาส ถึงรัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์อีก (แล้วรื้อสร้างใหม่ทั้งพระอาราม)

๕๑ วัดราชสิทธิอาราม อยู่คลองบางกอกใหญ่ฝั่งเหนือ ริมเขื่อนวัดพลับ เป็นวัดโบราณ ในรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสถาปนาใหม่มาก ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์ แล้วพระราชทานนามใหม่ว่า วัดราชสิทธิอาราม

๕๒ วัดราชบวรณะ อยู่ในกำแพงพระนครถนนพหลุณยวิที เป็นวัดโบราณ เจ้าฟ้ากรมหลวง

เทพทวิรักษทรงปฏิสังขรณ์รัชกาลที่๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงช่วย และพระราชทานนามใหม่ว่า วัตราชยุวธนะ รัชกาลที่๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดให้ถอนสืมาเก่า แล้วทรงสร้างพระอุโบสถและพระวิหารใหม่ ถึงรัชกาลที่๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระปรางค์องค์ใหญ่ ถึงรัชกาลที่๔ ทรงปฏิสังขรณ์ข้างรัชกาลที่๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถทรงปฏิสังขรณ์

๕.๓ วัตราชนักคา อยู่ในกำแพงพระนคร ทรงวัคเทพธิดาข้าม ในรัชกาลที่๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระราชทานสมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ได้โปรดให้เจ้าพระยายมราชเชิญพระพุทธรูปไปประดิษฐานเป็นพระประธานในวัดนั้น เวลาเมื่อเชิญพระพุทธรูปไปนั้น เจ้าพระยายมราชได้ไถ่ถอนไปและสั่งการไปพลาง พอเจ้าพระยายมราชประมาณ

ลง ตะเฆ่ที่ทรงพระพุทธรูปนั้นก็ขับเจ้าพระยายมราชถึง
แก่อสัญกรรม

๕๔ วัตราชคฤห์ อยู่คลองบางกอกใหญ่ เห็น
วัดจันทร์นาราม เดิมชื่อวัดบางยี่เรือเห็น เป็นวัดโบราณ
เจ้ากรุงธนบุรี เจ้าพระยาพระคลัง (หน) สร้างใหม่
ถึงรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกมหาราช พระราชทานนามใหม่ว่า วัตราชคฤห์ ถึงรัชกาล
ที่ ๓ กรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ทรงปฏิสังขรณ์

๕๕ วัดระฆังโฆสิตาราม อยู่ลำน้ำเจ้าพระยาฝั่ง
ตะวันตกเหนืออุ้งกาบินหลวง เดิมชื่อวัดบางวัดใหญ่ เป็น
วัดโบราณ เจ้ากรุงธนบุรีปฏิสังขรณ์ ถึงรัชกาลที่ ๑
กรมสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี ทรงสร้างใหม่มาก พระราช
ทานนามใหม่ว่า วัดระฆังโฆสิตาราม รัชกาลที่ ๓ พระ
บาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และรัชกาลที่ ๕
ทรงปฏิสังขรณ์

๕๖ วัตรฐฐาน อยู่คลองบางพรหม ตรงวัด
กาญจนสิงหาสน์ข้าม เกมชอวัดเงิน เป็นวัดโบราณ
กรมสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ทรงสถาปนาใหม่ ถึง
รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงปฏิสังขรณ์ รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์อีก แล้วพระราชทาน
นามใหม่ว่า วัตรฐฐาน

๕๗ วัตรฐฐาน (๑) อยู่ใกล้วัดบวรนิเวศ ใน
กำแพงพระนคร เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราธิราช ทรงสร้าง
ใหม่ รัชกาลที่ ๓ ทรงปฏิสังขรณ์

๕๘ วัตรฐฐาน อยู่หลังที่ว่าการกรมทหารเรือ พระ
เจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๒ กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ เริ่มสร้าง พระ
เจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๒ พระองค์เจ้าพันธุ์ทิพย์ เสด็จมาทำสำเร็จ

(๑) พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
โปรดให้รวมเป็นวัดบวรนิเวศเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘

๕๙ วัดเวฬุราชิน อยู่คลองบางกอกใหญ่ฝั่งใต้
เจ้าพระยาพลเทพ (เดิม) สร้างในรัชกาลที่ ๔ พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า
วัดเวฬุราชิน พระยาพิศาลผลพานิช (สีอ) ขุนตาล
วโนชากร ปฏิสังขรณ์

๖๐ วัดศรีสุทธาราม อยู่คลองบางกอกน้อยฝั่งใต้
เดิมชื่อวัดหน้าขาว เป็นวัดโบราณ ในรัชกาลที่ ๑ กรม
สมเด็จพระศรีสุทธารักษ์ ทรงสถาปนาใหม่ ถึงรัชกาล
ที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรง
ปฏิสังขรณ์ แล้วพระราชทานนามว่า วัดศรีสุทธาราม

๖๑ วัดสระเกศ อยู่ปากคลองมหานาค เดิมชื่อ
วัดสะแก เป็นวัดโบราณ รัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงรื้อสถาปนาใหม่ พระ
ราชทานนามใหม่ว่า วัดสระเกศ รัชกาลที่ ๓ พระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์และ
สร้างภูเขาทอง ถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างพระเจดีย์
บนยอดภูเขาทอง แต่ไม่สำเร็จ มาสำเร็จในรัชกาลที่ ๕

๖๒ วัดสัมพันธวงศาราม อยู่ถนนสำเพ็ง เหนือ
วัดประทุมคงคา เกือบวัดเกาะแก้วสังการาม เป็น
วัดโบราณ ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรี
ทรงสร้าง ในรัชกาลที่ ๔ พระราชทานนามใหม่ว่า
วัดสัมพันธวงศาราม

๖๓ วัดสุทัศน์เทพวราราม อยู่ถนนตีทอง ในกำแพง
พระนคร รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลก ทรงสร้างค้ำเพิงรากพระวิหารหลวง ถึง
รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงสร้างใหม่ทั้งวัด และทรงขนานพระนามพระพุทธรูป
ปฏิมากรในวิหารหลวงว่า พระศรีศาสดายมุนี พระพุทธรูป
ปฏิมากรในพระอุโบสถว่า พระตรีโลกเชษฐ และรัชช
กาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์อีก

๖๔ วัดโสมนัสวิหาร อยู่คลองผดุงกรุงเกษมฝั่ง
ใต้ รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงสร้างใหม่ พระราชทานสมเด็จพระนางเจ้า
โสมนัสวัฒนาวดี

๖๕ วัดสุวรรณาราม อยู่คลองบางกอกน้อยฝั่งใต้
 เกิมชื่อวัดทอง เป็นวัดโบราณ รัชกาลที่ ๑ พระบาท
 สมเด็จ ฯ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงรื้อสถาปนา
 ใหม่ พระราชทานนามว่า วัดสุวรรณาราม รัชกาลที่ ๓
 พระบาทสมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์

๖๖ วัดเศวตฉัตร อยู่บางลำภูล่างฝั่งตะวันตก
 กรมหมื่นสวัสดิวัดนุวัติทรงสร้าง รัชกาลที่ ๓ พระบาท
 สมเด็จ ฯ พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์

๖๗ วัดสัมเกลียง อยู่ลำน้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันออก
 ใต้วัดฝรั่งท่าบลดสามเสน เป็นวัดโบราณ พวกญวน
 ทหารขนถ่ายพระราชวังบวร ฯ รื้อทำวัดฝรั่ง พระบาท
 สมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ให้พระบาท
 สมเด็จ ฯ พระบรมโกศ ทรงสร้างใช้ใหม่ในที่สวนแต่
 ยังไม่แล้ว พระบาทสมเด็จ ฯ พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 โปรดให้กรมพระราชวังบวรวิชัยชาญเป็นนายช่างทำ พัง
 แล้วในรัชกาลที่ ๕

๖๘ วัทสังข์กระยาบ อยู่^๒ในคลองบางกอกใหญ่ฝั่ง
เหนือ เป็นวัทโยธาณ ในรัชชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสถาปนาใหม่ พระราชทาน
เจ้าจอมแว่น ภูณียหนึ่งเรียกว่าคุณเลื้อ พระสนมเอก
ถึงรัชชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงปฏิสังขรณ์

๖๙ วัทสังเวชวิทยาราม อยู่^๒คลองบางลำภูบน เติม
หัว^๓วัดบางลำภู เป็นวัทโยธาณ ในรัชชกาลที่ ๑ กรมพระ
ราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงสถาปนา พระราชทาน
นักชียายพระองค์เจ้ากัมพลิตร์ ถึงรัชชกาลที่ ๓ พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์
ถึงรัชชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์ แล้วพระราชทานนามว่า
วัทสังเวชวิทยาราม รัชชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์ด้วย

๗๐ วัทสามพระยา อยู่^๒ปากคลองบางขุนพรหมฝั่ง
ใต้ พระยาราชสุภาวดี (ปาน) ๑ พระยาเทพอรชุน ๑

พระยาพิพิธโกไค ๓ รวม ๓ คนพี่น้องสร้างใหม่ใน
รัชกาลที่ ๓ ภายหลังพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์

๗๑ วัดหงส์รัตนาราม อยู่คลองบางกอกใหญ่ฝั่ง
เหนือ เดิมชื่อวัดเจ้าขั้ววัง เป็นวัดโบราณ (ดูเหมือน
จะไ้ปฏิสังขรณ์ ในครั้งกรุงธนบุรี) ในรัชกาลที่ ๑ มี
นามว่า วัดหงส์าราม ถึงรัชกาลที่ ๓ กรมสมเด็จพระ
พระศรีสุริเยนทราธิบดี ทรงสถาปนาใหม่ ภายหลัง
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์ รัชกาล
ที่ ๔ ทรงเปลี่ยนนามว่า วัดหงส์รัตนาราม

๗๒ วัดหิรัญรูจี อยู่ในคลองบางสระไก่ เดิมชื่อ
วัดน้อย เป็นวัดโบราณ พระชนกในกรมสมเด็จพระ
พระศรีสุริเยนทราธิบดีทรงสร้าง ในรัชกาลที่ ๔
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทาน
นามใหม่ว่า วัดหิรัญรูจี

๗๓ วัดอรุณราชวราราม อยู่ลำแม่น้ำเจ้าพระยา
ฝั่งตะวันตก เห็นพระราชวังเดิม เดิมชื่อวัดแจ้ง เป็น
วัดโบราณ เจ้ากรุงธนบุรีปฏิสังขรณ์ ส่วนพระอุโบสถเก่า
รัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ทรงสร้างพระอุโบสถใหม่ แล้วพระราชทานนามใหม่ว่า
วัดอรุณราชวราราม ภายหลังเป็นวัดอรุณราชวราราม
ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงสร้างพระปรางค์เป็นยอดมณฑป และปฏิสังขรณ์ทั่ว
ทั้งพระอาราม รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงเพิ่มเติมข้าง รัชกาลที่ ๕
ทรงปฏิสังขรณ์มาก เพราะเพลิงไหม้พระอุโบสถ

๗๔ วัดอนงคาราม อยู่ในคลองบ้านสมเด็จเจ้าพระยา
ฝั่งตะวันตก เดิมชื่อน้อยชำแถม เป็นวัดโบราณ
ท่านผู้หญิงน้อยในสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิไชยญาติ

สร้าง รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว พระราชทานนามใหม่ว่า วัดอนงคาราม

๗๕ วัดอมรินทราราม อยู่ปากคลองบางวันน้อย
คลองบางกอกน้อยฝั่งใต้ เดิมชื่อวัดบางวันน้อย เป็น
วัดโบราณ กรมพระราชวังหลัง ทรงสถาปนาใหม่
รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
พระราชทานนามใหม่ว่า วัดอมรินทราราม ถึงรัชกาล
ที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง
ปฏิสังขรณ์ รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์ด้วย ในวัดนี้
มีวิหารเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร
เปิดให้มหาชนนมัสการในกลางเดือน ๓ ทุก ๆ ปี

๗๖ วัดอินทาราม อยู่ในคลองบางกอกใหญ่ฝั่งใต้
เดิมชื่อวัดบางยี่เรือใต้ เป็นวัดโบราณ เจ้ากรุงธนบุรี
ปฏิสังขรณ์ ถึงรัชกาลที่ ๓ พระยาศรีสุทเทพ (เพ็ง)
ปลัดบัญชาอิทธิกรมมหาดไทยสถาปนาใหม่ ภายหลังพระ
ราชทานนามว่า วัดอินทาราม

๗๗ วัดอัม্বরสวรรค์ อยู่คลองท่าน เติมชื่อวัดหมุ
เป็นวัดโบราณ ในรัชกาลที่ ๓ เจ้าอมน้อยสุหรานาง
บุตรเจ้าพระยาพลเทพ (ฉิม) สถาปนาใหม่ พระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์

พระอารามในหัวเมือง

๗๘ วัดกระวิศราราม เมืองลพบุรี พระนารายณ์
มหาราชทรงทวารวดีทรงสร้าง เติมชื่อวัดขวิด ใน
รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงสถาปนาใหม่ พระราชทานนามว่า วัดกระวิศราราม
รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์อีก

๗๙ วัดกลาง เมืองสมุทรปราการ เป็นวัดโบราณ
ในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงปฏิสังขรณ์

๘๐ วัดเขาแก้ว เมืองสระบุรี เป็นวัดโบราณ รัช
กาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงปฏิสังขรณ์

๘๑ วัดขุนญวน อยู่คลองเมืองกรุงเก่า เป็นวัด
โบราณ รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์

๘๒ วัดเขมาภิรตาราม อยู่เหนือตลาดแก้วแขวง
เมืองนนทบุรี ตรงปากคลองบางกรวยข้าม เข็มช่อวัด
เขมาเป็นวัดโบราณ กรมสมเด็จพระศรีสวรินทิราฯ
ทรงสถาปนาขึ้นในรัชกาลที่ ๒ ครั้นรัชกาลที่ ๔ พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์ทรงต่อ
สร้อยนามว่า วัดเขมาภิรตาราม ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕
ก็ไต่ทรงปฏิสังขรณ์ และโปรดเกล้าฯ ให้รื้อพระที่นั่ง
มูลมณเฑียรในพระบรมมหาราชวังไปสร้างเป็นโรงเรียน
พระอารามนี้ด้วย

๘๓ วัดคงคาราม อยู่ถนนไปเขายันไคย เมือง
เพชรบุรี เป็นวัดโบราณ รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์

๘๔ วัดจุฬาทิศนรธรรมสภาราม เกาะสีชัง เมือง
สมุทรปราการ รัชชกาลที่ ๕ ทรงสร้าง

๘๕ วัดเฉลิมพระเกียรติ อยู่ใต้ตลาดขวัญเมือง
นนทบุรี รัชชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัวทรงสร้าง อภิเศกพระราชทานพระชนกและพระชนนี
กรมสมเด็จพระศรีสุริยาโลย เพราะเหตุที่ขานเดิมอยู่ที่
นั้น ถึงรัชชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่

๘๖ วัดชุมพลนิกายาราม พระราชวังบางปะอิน
กรุงเก่า พระเจ้าอยู่หัวปราสาททองทรงสร้าง เดิมชื่อ
วัดชุมพล ถึงรัชชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาตามเดิมหมศ และพระราช
ทานนามเดิมว่า วัดชุมพลนิกายาราม และรัชชกาลที่ ๕
ทรงปฏิสังขรณ์อีก

๘๗ วัดไชโย บ้านไชโยเมืองอ่างทอง เป็นวัด
โบราณ ในรัชชกาลที่ ๔ สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว (โต)

สร้างพระพุทธรูปองค์ใหญ่ รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์
พระพุทธรูป เจ้าพระยารัตนบดินทร์ (บุญรอด) สร้าง
พระอุโบสถและพระวิหารบริเวณทุ่งดินท่วย

๘๘ วัดไชยพุกษมาลา อยู่ปากคลองมหาสวัสดิ์
เมืองนนทบุรี เก็บซื้อวัดไชยพุกษมา เป็นวัดโบราณ รือ
เมื่อรัชกาลที่ ๑ แล้วรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทำถวายรัชกาลที่ ๒ ซึ่งเป็นพระบรม
ชนกนาถ ซึ่งได้ทรงรับไว้ว่าระทำ

๘๙ วัดกุ่ม กรงศรีอยุธยาฝั่งตะวันออก เป็นวัด
โบราณ ครองกรงศรีอยุธยาสำหรับลงเครื่อง

๙๐ วัดทรงธรรม เมืองนครเขื่อนขันธ์ เคยถือกันว่า
เป็นวัดกรมพระราชวังบวร ฯ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัยทรงสร้างเมื่อครั้งไปทำขอมแต่
ขอมไม่แล้ว หม่อมไกรสรไปทำต่อ รือพระอุโบสถ
ฝากระดานเดิมทำเป็นผนังก่อไม่ทันแล้ว ในรัชกาล
ที่ ๕ สร้างต่อพอสักว่าแล้วในส่วนพระอุโบสถ

๘๑ วัดหน้าพระเมรุ อยู่คลองบางสระบัวกรุงเก่า
เป็นวัดโบราณ พระยาไชยวิชิต (เผือก) ในรัชกาลที่ ๓
ปฏิสังขรณ์มาก

๘๒ วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ อยู่เกาะลอย พระราช
วังบางปอินกรุงเก่า รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างสำเภาเมือ
บาลสำคัญทิศก จุลศักราช ๑๒๔๐ ผดุงวัดในนั้นด้วย

๘๓ วัดบรมวงศ์อิศรวราราม อยู่ตำบลบ้านพนม
กรุงเก่า เกินชื่อวัดทะเลหญ้า เป็นวัดโบราณ กรม
สมเด็จพระบวรราชปรัญญ์ทรงสถาปนาทั่วทั้งพระอาราม

๘๔ วัดบางพระ อยู่บ้านบางพระเมืองบางละมุง
เป็นวัดโบราณ รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์

๘๕ วัดปฐมเจดีย์ เมืองนครไชยศรี เกินชื่อ
วัดประทุม เป็นวัดโบราณ พระยาพานปฏิสังขรณ์
ล้างกรรม เพราะพระยาพานได้ฆ่าพระยาองผู้บิดาตาย
รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ใต้ทรงสถาปนาใหม่ทั่วทั้งพระอาราม พระราชทานนาม
ใหม่ว่า วัดปฐมเจดีย์ รัชชกาลที่ ๕ ทรง
ปฏิสังขรณ์อีก

๙๖ วัดปรมย์นิการวาส อยู่ตำบลปากเกร็ดเมือง
นนทบุรี เดิมชื่อวัดปากอ่าว เป็นวัดโบราณ ในรัชชกาล
ที่ ๕ กรมสมเด็จพระสุทนต์นราธิวาส ทรงสถาปนา
ใหม่ทั่วทั้งพระอารามและพระราชทานนามใหม่ว่า วัด
ปรมย์นิการวาส

๙๗ วัดโปรกเกศเชษฐาราม เมืองนครเขื่อนขันธ์
ในรัชชกาลที่ ๒ พระยาเพชรพิไชย (เกศ) สร้าง

๙๘ วัดป่าโมกษ์ เมืองอ่างทอง เป็นวัดโบราณ
พระเจ้าอยู่หัว ท้ายสระ กรงศรีอยุธยาทรงสถาปนาใหม่
เดิมวิหารพระนอนอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำ โปรก ๑ ให้พระยา
ราชสงครามเป็นแม่กองชลอพระนอนขึ้นไปใกล้แม่น้ำ
พันธุทกนศราย ครั้นถึงรัชชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระ

พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิสังขรณ์ และรัชกาลที่ ๕
ทรงปฏิสังขรณ์

๙๙ วัดพระนอนจักรี เมืองสิงห์บุรี เป็นวัดโบราณ
พระเจ้าแผ่นดินโบราณหลายพระองค์ ทรงปฏิสังขรณ์
รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์อีก

๑๐๐ วัดพนัญเชิง กรุงเก่า เป็นวัดโบราณ
พระบรมราชวงศ์ ก่อนสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก
รัชกาลที่ ๑ ไปหลายชั่ว ปฏิสังขรณ์ต่อ ๆ มา

๑๐๑ วัดโพธิ์เชยน์พลเสพย์ เมืองนครเขื่อนขันธ์
กรมพระราชวังบวรมหาคักติพลเสพย์ ทรงสร้าง

๑๐๒ วัดพระพุทธบาท เมืองปรังคปะ เป็นวัดโบราณ
พระเจ้าทรงธรรมกรุงทวารวดีศรีอยุธยา ทรงสร้าง
รัชกาลหลังๆ ได้บูรณปฏิสังขรณ์ต่อมาแทบทุกรัชกาล
จนในรัชกาลที่ ๕ ก็ทรงปฏิสังขรณ์

๑๐๓ วัดมณีชลขันธ์ อยู่เกาะแก้วเมืองลพบุรี เดิม
ชื่อวัดเกาะแก้ว พระอาจารย์แสงและเจ้าพระยาขมราช

(เคย) สร้างใหม่ ในรัชกาลที่ ๕ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดมณีชลขันธ์

๓๐๔ วัดมหาสมณาราม อยู่ที่พระนครเขาเมืองเพชรบุรี เก็บซื้อวัดเขามหาสมณ เป็นวัดโบราณ รัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาใหม่ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดมหาสมณาราม รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์

๓๐๕ วัดวรรณากวังสระบุรี อยู่ตำบลบ้านเขากินกรงเก่า เก็บซื้อวัดเขากิน เป็นวัดโบราณ เจ้าพระยาภูธราภัย (นุช) สถาปนาใหม่ รัชกาลที่ ๕ พระราชทานนามใหม่ว่า วัดวรรณากวังสระบุรี

๓๐๖ วัดศรีสุริยวงศาaram เมืองราชบุรี สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง) สร้างใหม่ในรัชกาลที่ ๕

๓๐๗ วัดศาลาปูน อยู่ในคลองเมืองกรุงเก่า เป็นวัดโบราณ รัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า

เจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาใหม่มาก รัชกาลที่ ๕ ทรง
ปฏิสังขรณ์

๑๐๘ วัดศาสการาม เป็นวัดโบราณ ครึ่งกรุงศรี
อยุธยา พากวักลงเครื่อง เป็นศิษย์วัดชุม

๑๐๙ วัดสมุหประภิชฐ เมืองสระบุรี เจ้าพระยา
นิกรบดินทร์ (โต) สร้างในรัชกาลที่ ๓

๑๑๐ วัดสุทธायาราม อยู่ปากคลองหลุมกินเมือง
ราชบุรี เก็บซื้อวัดหลุมกิน เป็นวัดโบราณ ท่านผู้หญิง
ฮิมในเจ้าพระยาสุรวงศ์ไวยวัฒน์ สถาปนาใหม่

๑๑๑ วัดสัตตนาถบริวัตร อยู่ใต้ที่ว่าการมณฑล
ทรงวัดท้ายเมืองข้าม เมืองราชบุรี รัชกาลที่ ๕ ทรง
สร้างใหม่ย้ายมาจากเขาสัตตนาถ

๑๑๒ วัดสุวรรณการาราม อยู่ในกำแพงเมืองเก่า
ริมเขื่อนเพชรกรุงเก่า สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก
ธิปัตย์ทรงสร้าง รัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงปฏิสังขรณ์พระอุโบสถและเสนาสน

และกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงปฏิสังขรณ์
 ด้วย รัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าน
 ภาลัย ทำการเปรียญไม่สำเร็จ สำเร็จในรัชกาล
 ที่ ๓ รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวทรงสร้างพระเจดีย์และพระวิหารไม่สำเร็จ มา
 สำเร็จในรัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์การเปรียญ พระ
 อุโบสถ และกุฏิทั้งสิ้นด้วย

๑๑๓ วัดเสนาสนาราม อยู่หลังพระราชวังจันทร์
 เกษมกรุงเก่า เดิมชื่อวัดเสอ ฤๅเสนาสนาราม เป็น
 วัดโบราณ แต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าอยู่หัว
 ปราสาททองทรงปฏิสังขรณ์ รัชกาลที่ ๔ กรุงเทพฯ
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา
 ใหม่ทั่วทั้งพระอาราม รัชกาลที่ ๕ ทรงปฏิสังขรณ์อีก

๑๑๔ วัดเสาชิงช้า เมืองลพบุรี เป็นวัดสร้างมา
 แต่โบราณ

๑๑๕ วัดอัมพวันเจติยาราม อยู่เหนือปากคลอง
อัมพวาเมืองสมุทรสงคราม ในรัชกาลที่ ๑ สมเด็จพระ
บุปผิวิโสภณคัมภีรญาณนายกทรงสร้างใหม่ ถึงรัชกาลที่ ๓
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์
ในรัชกาลที่ ๕ ก็ทรงปฏิสังขรณ์

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร
ถนนราชพิธ พระนคร

๑๑/๕/๗๓